

Правові напрями підвищення

рівня захищеності сільськогосподарських працівників, зайнятих на роботах у тваринництві

Т. С. Новак

кандидат юридичних наук, асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету біоресурсів і природокористування України імені академіка В. З. Янчука

Стаття присвячена визначенню правових напрямів підвищення рівня захищеності сільськогосподарських працівників, зайнятих на роботах у тваринництві, від шкідливого впливу на них мікроорганізмів.

Ключові слова: охорона праці, тваринництво, виробничий травматизм, мікроорганізми, галузеві нормативні акти з охорони праці, профілактичні щеплення.

Стаття посвящена определению правовых направлений повышения уровня защищенности сельскохозяйственных работников, занятых на работах в животноводстве, от опасного воздействия на них микроорганизмов.

Ключевые слова: охрана труда, животноводство, производственный травматизм, микроорганизмы, отраслевые нормативные акты по охране труда, профилактические прививки.

The article is devoted to determination of legal direction of improving the protection

of agricultural workers in the stockbreeding from the harmful effects of microorganisms.

Keywords: *labor protection, stockbreeding, industrial injuries, microorganisms, industry normative acts on labor protection, preventive vaccination.*

Тваринництво є специфічною галуззю сільського господарства, яка характеризується постійним контактом людини (працівника) із живими організмами, що досить часто небезпечно для здоров'я чи навіть життя цих осіб. Тобто можна сказати, що в процесі роботи на працюючих, зайнятих на роботах в тваринництві діє низка шкідливих та небезпечних біологічних виробничих факторів. Ними є патогенні мікроорганізми (бактерії, віруси, рикетсії, спірохети, гриби, найпростіші) та продукти їхньої життєдіяльності; макроорганізми (рослини, тварини та продукти їхньої життєдіяльності, а також культури клітин і тканин). Для запобігання шкідливого впливу цих факторів на організм людини потрібна чітка регламентація вимог безпеки при виконанні відповідних робіт. Проте на даний час стан правового регулювання захисту працівників тваринництва від цієї групи шкідливих і небезпечних факторів не можна вважати задовільним у зв'язку із наявністю певних недоліків у цій сфері. Це зумовлює потребу дослідження основних проблемних правових аспектів охорони праці осіб, зайнятих на роботах у тваринництві. Оскільки ця проблематика є досить обширною, завданням нашої статті виступатиме дослідження правових напрямів підвищення рівня захищеності працівників тваринницької галузі від шкідливого впливу мікроорганізмів.

Перш ніж перейти до виконання визначеного завдання, варто відмітити, що правові питання захисту осіб від негативного впливу патогенних мікроорганізмів на сьогодні залишаються фактично поза увагою науковців-правників. Загалом представники науки аграрного права, такі, як О. О. Погрібний, Ф. М. Раянов, В. З. Янчук та ін., а також трудового права — Н. Б. Болотіна, В. І. Прокопенко, О. А. Мірошниченко, І. І. Шамшина та ін. присвячували свої роботи загальним питанням охорони праці, в тому числі й в сільському господарстві. Низка ж вузьких проблемних питань досі залишається відкритими, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Звернімо увагу на те, що міжнародне законодавство з охорони праці акцентує особливу увагу на необхідності безпечного поводження з тваринами й захисті від ризиків біологічного характеру. Так, цьому працезахоронному аспекту присвячено ст. 14 Конвенції МОП № 184 «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві». У ній передбачено, що національні нормативно-правові акти забезпечують уживання заходів із запобігання ризикам, пов'язаним з інфекцією, алергією чи отруєнням, або зведення до мінімуму таких ризиків під час роботи з біологічними речовинами й відповідність діяльності з догляду за тваринами та місць утримання худоби й стаєнь національним чи іншим визнаним нормам безпеки та гігієни праці.

Крім того, Закон України «Про Загальнообов'язкову програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV охорону праці називає однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства ЄС,

тому приділимо особливу увагу відповідності вітчизняного галузевого законодавства з охорони праці в тваринництві (щодо біологічної безпеки) до вимог ЄС.

Ведучи мову про патогенні мікроорганізми, відмітимо, що поняття біологічних речовин у цьому контексті норми міжнародного законодавства, а саме ст. 2 Директиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2000/54/ЄС від 18 вересня 2004 р. щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних із дією біологічних речовин на робочому місці, визначають як «мікроорганізми, включаючи генетично модифіковані, клітинні культури та ендопаразити людини, які можуть викликати інфекційне захворювання, алергію чи токсичне отруєння». У тваринництві особливу небезпеку для людини становлять т. зв. зооантропонозні захворювання (тобто заразні хвороби, спільні для тварин і людини, що мають постійну загрозу для здоров'я людини, оскільки передаються лише від тварин, у тому числі й птахів). Це вірусні (сказ, ящур, енцефаліт та ін.), мікробні (бруцельоз, чума та ін.), паразитарні (малярія, лямбліоз та ін.), грибкові (фавус та ін.), риккетсіозні (малярія та ін.) захворювання [1, с. 66]. Останніми роками значно зростає захворюваність на сальмонельоз [2, с. 234]. Джерелами небезпеки при цьому є хворі сільськогосподарські тварини, відповідно, наражаються на небезпеку передусім працівники, зайняті на роботах з обслуговування таких тварин. Відповідно до ГОСТ 12.1.008-76 ССБП «Біологічна безпека. Загальні вимоги», для попередження шкідливого впливу мікроорганізмів і продуктів їх життєдіяльності вимоги безпеки потрібно встановлювати (серед ряду інших) і до робіт з лікування та догляду за тваринами — хворими і носіями.

Чинні галузеві нормативні акти з охорони праці в тваринництві регламентують догляд за хворими на заразні хвороби тваринами так: по-перше, ці операції доручаються працівникам, призначеним роботодавцем; по-друге, до роботи з догляду за тваринами, хворими особливо на заразні хвороби, допускаються працівники, яким зроблені профілактичні щеплення, які проінструктовані про застережні заходи та правила поведінки із зараженим матеріалом, а також про особливості догляду за хворими тваринами; по-третє, встановлена заборона щодо допуску до цієї роботи осіб віком до 18 років та вагітних жінок і жінок, які годують груддю. Також передбачається надання відповідним працівникам санітарного одягу. Наведені положення містяться в «Правилах охорони праці у тваринництві. Свинарство. НПА-ОП 01.2-1.09-05» (п. п. 13.3.28-13.3.38); «Правилах охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба. НПА-ОП 01.2-1.10-05» (п. п. 13.5.13-13.5.23); «Правилах охорони праці у сільськогосподарському виробництві. НПА-ОП 01.1-1.01-00 (ДНАОП 2.0.00-1.01-00)» (п.п. 4.4.13-4.4.23). Причому вони ідентичні в названих трьох нормативних актах. Цікавим є те, що «Правила охорони праці в птахівництві. НПА-ОП 01.2-1.03-08» та «Правила охорони праці для господарств звірівництва. ДНАОП 2.1.20-1.04-98» взагалі не містять пунктів щодо догляду за птицею і звірами, хворими на заразні хвороби, що звичайно, недопустимо.

Проаналізуємо наведені положення галузевих нормативних актів із охорони праці. Почнемо з вказівки на те, що «ці операції доручаються працівникам, які призначені роботодавцем». Виникає питання: як саме відбувається «призначення»? Логічно припустити,

що воно здійснюється або оформленням наряду-допуску, або відповідним наказом чи розпорядженням роботодавця. Однак, виходячи зі змісту п. 6.7 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, по-перше, роботи, на які оформлюється наряд-допуск, наказ або розпорядження, визначаються законодавством, по-друге, при цьому обов'язкове проведення цільового інструктажу з охорони праці. У нашому випадку обов'язковість інструктування передбачається тільки для осіб, зайнятих обслуговуванням тварин, «які хворі на особливо заразні хвороби». Знову ж таки, без розкриття критеріїв віднесення хвороби до «особливо заразної». З цього робимо висновок, що якщо хвороба не «особливо заразна», інструктувати працівника не обов'язково. Звідси вбачається, що роботодавець може призначити робітника на виконання розглядуваних робіт усно, не порушивши при цьому норми закону.

Зупинімося детальніше на визначенні галузевим законодавством робіт, що виконуються за нарядом-допуском. Відповідно до законодавства нарядом-допуском (нарядом) є «складене на спеціальному бланку розпорядження на безпечне проведення роботи, що визначає її зміст, місце, початок і закінчення, необхідні заходи безпеки, склад бригади і осіб, відповідальних за безпечне виконання роботи» [3]. За нарядом-допуском виконуються періодичні роботи, віднесені до робіт з підвищеною небезпекою. Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений Наказом Держнаглядохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15, не містить робіт із обслуговування тварин, хворих на заразні хвороби. Немає прямої вказівки на проведення таких робіт саме

за нарядом-допуском і в чинних галузевих актах із охорони праці. Розгляд їх змісту показує, що за нарядом-допуском виконуються роботи в колодязях, закритих ємностях і камерах (розділ 14 «Правил охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба» НПАОП 01.2-1.10-05; розділ 14 «Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство» НПАОП 01.2-1.09-05; розділ 13 «Правил охорони праці в птахівництві» НПАОП 01.2-1.03-08). При цьому в тексті даних нормативних актів прямо зазначено, що такі роботи виконуються за нарядом-допуском. Згадування про наряд-допуск знаходимо в п. 1.2 Примірної інструкції з охорони праці під час ветеринарних, санітарно-профілактичних робіт та штучного осіменіння тварин (ПІ 2.1.00-091-2000): «виконуйте тільки ту роботу, яка вам доручена відповідним нарядом». Проте в попередньому підрозділі роботи ми вже говорили, що примірні інструкції з охорони праці не мають обов'язкового характеру, на відміну від правил із охорони праці.

Вважаємо за необхідне повернутися до розгляду робіт з підвищеною небезпекою. Їх визначення дається в п. 1.7 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці: «це роботи в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або такі, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язані з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю». Законодавець встановлює більш жорсткі вимоги до навчання працівників, зайнятих на таких роботах, перевірки знань,

проходження періодичних медичних оглядів, забезпечення засобами індивідуального захисту, тобто встановлює вищі гарантії захисту.

На сьогодні роботи з обслуговування тварин, хворих на заразні хвороби, як уже говорилося вище, такими роботами не вважаються, внаслідок цього працівники проходять навчання, інструктаж та перевірку знань з охорони праці на загальних підставах. Тобто у разі прийняття на роботу мають пройти навчання з охорони праці (у формі лекцій, семінарів, консультацій), перевірку знань (за нормативними актами з охорони праці, додержання яких входить до їх функціональних обов'язків), вступний, первинний та не рідше одного разу на 6 місяців повторний інструктаж (за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу). Якщо ж говорити про навчання працівників, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою, то вони відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці мають проходити спеціальне навчання з охорони праці (щорічне вивчення вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці) з обов'язковою видачею відповідного посвідчення навіть у разі проходження навчання на підприємстві, повторний інструктаж раз на три місяці, позаплановий інструктаж за умови перерви в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів, цільовий інструктаж під час проведення робіт, на які відповідно до законодавства оформлюється наряд-допуск.

Вважаємо доцільним включити роботи з обслуговування тварин, хворих на заразні хвороби, до Переліку робіт з підвищеною небезпекою, оскільки такі роботи однозначно проводяться в умовах впливу шкідливих та небез-

печних виробничих чинників і характеризуються підвищеним ступенем ризику заподіяння шкоди здоров'ю і життю людини. Також зважаючи на те, що йде постійна зміна, мутація збудників зооантропонозів, виникнення раніше невідомих хвороб тварин, потрібне відповідне динамічне реагування на ці процеси, що досягатиметься в процесі спеціального щорічного навчання відповідних працівників. Допуск до таких робіт, зважаючи на їх періодичний характер, доцільно оформляти у вигляді наряду-допуску. Це дасть змогу врахувати вимоги Директиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2000/54/ЄС від 18 вересня 2004 р. щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних з дією біологічних речовин на робочому місці, а саме ст. 9 пар. 2, який передбачає проведення навчання з працівниками перед допуском до роботи, під час якої можливий контакт з біологічними речовинами та в разі існування можливості виникнення нових ризиків чи зміни існуючих, а також необхідності проведення повторного навчання за необхідності. Додаток 5 цієї ж Директиви вказує, що з метою обмеження поширення негативних наслідків впливу біологічних речовин на здоров'я людини доступ до таких робіт повинен бути обмеженим тільки для працівників зі спеціальним дозволом.

Наступний аспект захисту сільськогосподарських працівників від впливу біологічних факторів — уже згадуване положення галузевих нормативних актів щодо допуску працівників до робіт із догляду за тваринами, хворими особливо заразними хворобами, після проведення профілактичних щеплень (п. 13.5.14 «Правил охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба» НПАОП 01.2-1.10-05, п. 13.3.29 «Правил охорони праці у тваринни-

цтві. Свинарство» НПАОП 01.2-1.09-05 та п. 4.4.14 «Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві» НПАОП 01.1-1.01-00 (ДНАОП 2.0.00-1.01-00). Тобто щеплення мають проводитися лише від певних хвороб. Спробуємо визначити, які хвороби віднесені законодавством до «особливо заразних». Огляд нормативної бази дає такі результати: Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. № 1006 затверджено Перелік особливо небезпечних (карантинних) хвороб тварин, Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 1995 р. № 133 затверджено Перелік особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 2006 р. № 2498-ХІІ дає визначення «особливо небезпечних хвороб, що входять до списку Міжнародного епізоотичного бюро» (ст. 1). Як видно, законодавець не оперує поняттям «особливо заразні хвороби», внаслідок цього залишається незрозумілим, що мається на увазі під цим терміном у галузевих нормативних актах із охорони праці в тваринництві.

У міжнародному законодавстві, зокрема у Рекомендації 2001 року «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві» № 192, яка доповнює Конвенцію МОП № 184 «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві», в пункті е) статті 8 як один із заходів під час роботи з біологічними речовинами, що пов'язана з ризиком виникнення інфекції, алергії чи отруєння, а також у зв'язку з доглядом за тваринами, називається імунізація працівників, які доглядають за тваринами. Для вирішення питання щодо вакцинації розглядуваної категорії працівників звернімося до положень Дирек-

тиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2000/54/ЄС від 18 вересня 2004 р. щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних з дією біологічних речовин на робочому місці. Рекомендована практика вакцинації наведена в додатку 7 цього документа, в якому говориться, що в разі існування небезпеки для здоров'я і безпеки працівників унаслідок впливу на них біологічних речовин, проти яких є ефективні вакцини, роботодавець повинен запропонувати провести вакцинацію. Працівники мають бути проінформовані про переваги і недоліки як вакцинації, так і наслідків, до яких може призвести відмова від неї. Вважаємо такий підхід правильним і пропонуємо включити до підрозділу «Догляд за тваринами, хворими на заразні хвороби» до запропонованого нами ДНАОП «Правила охорони праці в тваринництві» одним із пунктів такий: «у разі допуску до роботи по догляду за тваринами, хворими на заразні хвороби, роботодавець зобов'язаний запропонувати працівникові провести вакцинацію (якщо існує відповідна вакцина). Роботодавець зобов'язаний проінформувати працівника про переваги і недоліки вакцинації та наслідки, які може спричинити відмова від неї. Відмова працівника від вакцинації має бути письмово оформлена. Вакцинація проводиться за рахунок роботодавця. Про проведення вакцинації працівникові видається відповідна довідка».

Також потребує приведення у відповідність з іншими нормативними актами вимога щодо повідомлення роботодавцем ветеринарних служб у разі виявлення захворювання тварин заразними хворобами. Річ у тому, що п. 13.3.30 «Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство» НПАОП 01.2-1.09-05 зобов'язує здійснювати повідомлення тільки щодо туберкульозу, бруцельозу,

ящуру, сказу та сибірки. У пункті 13.5.15 «Правил охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба» НПАОП 01.2-1.10-05 не встановлено подібного переліку хвороб. Згідно з цим пунктом роботодавець зобов'язаний повідомляти районну (обласну) ветеринарну службу в разі виявлення будь-яких заразних хвороб тварин. Про це само вказується і в п. 4.4.15 «Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві» НПАОП 01.1-1.01-00 (ДНАОП 2.0.00-1.01-00). Визначення хвороби, що підлягає повідомленню, міститься у статті 1 Закону України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 2006 р.: «це хвороба тварин, внесена до переліку, затвердженого Департаментом, про випадки виявлення чи існування підозри якої необхідно негайно повідомляти державному інспектору ветеринарної медицини або уповноваженому лікарю ветеринарної медицини». Перелік хвороб, які підлягають повідомленню в Україні, затверджений Наказом Державного комітету ветеринарної медицини України від 19 листопада 2008 р. № 264. До цього переліку вклю-

чено хвороби, спільні для різних видів тварин, хвороби великої рогатої худоби, дрібної рогатої худоби, коней, свиней, птиці, кролів, собак та хутрових звірів, бджіл і риб, загальною кількістю 264 хвороби.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо доповнити галузеві нормативні акти із охорони праці у тваринництві («Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві» НПАОП 01.1-1.01-00 (ДНАОП 2.0.00-1.01-00); «Правила охорони праці у тваринництві. Свинарство» НПАОП 01.2-1.09-05; «Правила охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба» НПАОП 01.2-1.10-05; «Правила охорони праці в птахівництві» НПАОП 01.2-1.03-08; «Правила охорони праці для господарств звірівництва» ДНАОП 2.1.20-1.04-98) пунктом наступного змісту: «роботодавець зобов'язаний негайно повідомити державного інспектора ветеринарної медицини або уповноваженого лікаря ветеринарної медицини про випадки виявлення чи існування підозри хвороби, що підлягає повідомленню в Україні».

Список використаної літератури

1. Охорона праці в галузях сільського господарства : навч. посіб. / [Осадчук І. П., Сакун М. М., Осадчук П. І., Столярова Т. В.]. – Одеса : Вид-во Барбашин, 2007. – 480 с.
2. Організація охорони праці в сільському господарстві : навч. посіб. / [Бутко Д. А., Луценков В. А., Воїнов М. Т., Мазілін С. Д.]. – Сімферополь : Бізнес-Інформ, 1998. – 368 с.
3. Про затвердження Правил безпечної експлуатації насосних станцій водогосподарських систем : наказ Держпромгірнагляду від 12 берез. 2010 р. № 55 : [зар. в Міністерстві юстиції України 1 квіт. 2010 р. за № 271/17566] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 26. – Ст. 1049.